

U o v o m b r o j u m o ž e t e p r o č i t a t i :

- ◆ Javni RTV servisi: Većina rokova probijena
- ◆ Monitoring televizije: Dnevni događaji diktiraju izbor tema
- ◆ Izvještaj Ombudsmena o zakonskom regulisanju klevete i uvrede u Federaciji BiH
- ◆ Internet: Kontrola interneta - da ili ne?
- ◆ Izvještaj Ombudsmena o zakonskom regulisanju klevete i uvrede u Federaciji BiH
- ◆ Vijesti

Novosti o medijima

◆ Novinarstvo i demokratija

◆ Mediji u tranziciji

Svake druge sedmice
priprema agencija *SAFAX*,
Sarajevo

<http://www.mp-institut.com/>

Broj 49, Serija I

Sarajevo

J a v n i R T V s e r v i s i

Većina rokova probijena

Tridesetog jula prošle godine Visoki predstavnik međunarodne zajednice Karlos Vestendorp donio je odluku o restrukturiranju javnog rtv servisa u Bosni i Hercegovini. Odluka, koja ima uporište u Dejtonskom mirovnom sporazumu, došla je kao reakcija na neodgovorno ponašanje lokalnih političara i organa vlasti da zakonski regulišu sistem javnog radio i televizijskog emitovanja u entitetima i državi. Ali, kao da se energičnost Visokog predstavnika, izražena u vrlo tijesnim rokovima za implementaciju ove odluke, ponovo topi u rezistenciji lokalnih faktora i kontroverzama sa kojima se svaki čas sukobljavaju ljudi zaduženi da uspostave novi sistem.

Većina rokova koje je zadao Visoki predstavnik nije ispoštovana. Prvi sastanak Osnivačkog odbora Javnog servisa održan je 17. septembra, jer svi članovi predsjedništva BiH nisu na vrijeme predložili članove iz svoje nadležnosti. Konstitutivni sastanak Vijeća za federalnu RTV održan je u decembru, iako je rok za njegovo imenovanje bio 30 dana. Po običaju, federalni parlament nije uspio da imenuje svoje predstavnike, pa je to ponovo učinio Visoki predstavnik. U roku od 15 dana Narodna skupština Republike Srpske trebalo je da usvoji novi zakon o Radio televiziji Republike Srpske, usklađen sa privremenim aranžmanom za upravljanje ovom kućom od 13. februara 1999. godine. Zakon još nije izišao pred poslanike. Jedino je snagom odluke g. Vestendorpa nekadašnja Srpska RTV promijenila ime u RTV Republike Srpske. Neusaglašenost između tzv. privremenog aranžmana i starog zakona, koga se izgleda pridržava Vlada Republike Srpske, dovela je svojevremeno i do skandala sa

smjenom generalnog direktora RTV RS. Odluku o njegovoj smjeni donijela je Vlada, iako po "privremenom aranžmanu" to može učiniti samo privremeni upravni odbor. Tako generalnog direktora RTV Republike Srpske sada neko priznaje, a neko ne priznaje.

Računajući na poštivanje ovih rokova, Visoki predstavnik je propisao da do 1. septembra moraju biti završeni pregovori o preuzimanju sistema naplate rtv pretplate preko elektrodistribucije. U Federaciji je taj posao završen i prije osnivanja Federalne RTV, ali samo za pola auditorija (pretplatnici koji žive na prostoru koji energijom snabdijeva Elektrodistribucija BiH iz Sarajeva). U Republici Srpskoj pretplatu naplaćuje još uvijek pošta.

Ozbiljan nedostatak u implementaciji odluke Visokog predstavnika jeste što međunarodna zajednica još nije imenovala međunarodnog zastupnika za prenos imovine. Na osnovu njegovog izvještaja trebalo je do 1. oktobra donijeti privremene mjere u raspodjeli imovine sadašnje RTV BiH, do 1. novembra konkretan opis aktive i pasive RTV BiH koja će se prenijeti zainteresovanim stranama, a do 1. januara 2000. godine dostaviti potvrdu o izvršenju ovih obaveza Nezavisnoj medijskoj komisiji. Ovi rokovi nisu ispoštovani. Konačno, najkasnije 1. oktobra bilo je neophodno razriješiti pitanje emitovanja programa Hrvatske televizije u BiH. U međuvremenu je otvoren spor oko emitovanja EROTEL-a iz Mostara i pregovori sa njim i Hrvatskom RTV su još u toku.

Definitivno je jasno da u eteru još uvijek nema programa federalne radio televizije, niti onih predviđenih "najmanje sat vremena" programa Javnog servisa TV BiH. Ponekad se na jednom kanalu koji se vidi u Sarajevu može naći oznaka "FTV", ali program koji su tu vidi je samo simulacija programa nove federalne tv, od koje još nema ni traga ni glasa.

Ako se želi napraviti zaista nova radio televizija Federacije BiH, koja će biti neovisna od političkih pritisaka, po mjeri svih naroda i građana i medijski atraktivna, za koju će gledaoci i slušaoci ne samo prisilno već i s dobrom voljom htjeti plaćati pretplatu, treba obaviti još dosta veoma složenih poslova. Za taj posao možda treba bar još pet mjeseci. Potrebno je imenovati nadzorni odbor, pronaći i imenovati menadžment i glavne urednike po kriterijima koje utvrđuje zakon. Glavni urednici moraju naći svoje saradnike i predložiti programski koncept, šeme programa, organizaciju uređivanja i produkcije. Pretpostavka za početak emitovanja jeste raspodjela imovine i uvezivanje sistema predajnika u jedinstvenu mrežu, jer nova federalna rtv vjerovatno ne bi trebalo da počne emitovanje samo na jednom,

Novosti o medijima- na jednom mjestu o aktuelnim medijskim događanjima u Bosni i Hercegovini

Izlazi svakog drugog ponedjeljka na engleskom i

bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku. Tekstovi domaćih autora objavljuju se na jeziku kojim se autor služi.

Izdaje: **Media plan** i novinska agencija **Safax**

Urednik: Zoran Udovičić

Redakcija u Sarajevu:
Patriotske lige 30/III, Sarajevo;
Tel/fax:+387 71 213 078, 206 542
E-mail: safax-mp@bih.net.ba

Kancelarija u Banja Luci – SOS –
otvoreni telefon za novinare:
Grčka 4, Banja Luka
Tel/fax: 078 (058) 213 442

<http://www.mp-institut.com/>

**PREŠTAMPAVANJE DOZVOLJENO
UZ NAZNAKU AGENCIJE I AUTORA**
Zahvaljujući donaciji Fonda Otvoreno društvo Soros Sarajevo i Westminster Foundation for Democracy London domaćim medijima servis se dostavlja besplatno

tzv. bošnjačkom dijelu Federacije BiH. Preostaje i da se završe razgovori sa Elektroprivredom Hercege Bosna (Mostar), kako bi gledaoci i slušaoci ovog dijela BiH plaćali pretplatu.

Ništa manje posla ostaje i za početak emitovanja javnog servisa za cijelu BiH: menadžment, urednici, karakter programa, podjela imovine, sprovođenje odluke o izdvajanju određenog procenta iz pretplate koju naplaćuju dvije entitetske rtv, razrješenje pravnih problema oko registracije (po sadašnjim propisima to je Kanton Sarajevo), definitivna odluka o kanalima na kojima će se emitovati program (dio vremena na programu entitetskih rtv ili posebna frekvencija).

Čini nam se da i šira politička javnost, i država odnosno entiteti, pa i sami zaposleni u sadašnjim državnim rtv kućama, iz prikrajka posmatraju na kakve sve muke nailazi mala grupica ljudi koje je Visoki predstavnik imenovao da se bave ovim vrućim krompirom. Što se tiče gledalaca, oni kao da su oguglali na ovu političku i medijsku zbrku. Možda su zadovoljni i time što u većini mjesta u BiH mogu da vide bar dvije do tri domaće i po koju inostranu televiziju i da se odluče da gledaju ono što im u tom trenutku najviše odgovara.

M o n i t o r i n g t e l e v i z i j e

Dnevni događaji diktiraju izbor tema

Koliko je ekonomska problematika prisutna u medijima u Bosni i Hercegovini? Tragajući za odgovorom Media plan Institut Sarajevo je u prošlom broju objavio monitoring dnevnih novina u BiH posebno akcentirajući zastupljenost i način obrade ekonomskih tema. U ovom broju objavljujemo monitoring centralnih informativno-političkih emisija televizijskih kanala u Bosni i Hercegovini koji je rađen od 21. do 27. decembra 1999. godine. Posmatrani su Dnevnik Televizije BiH (TVBiH), Dnevnik Televizije Republike Srpske (TVRS) i TV Info OBN-a (TVOBN). Precizno je utvrđeno koliko su ekonomske teme prisutne u pomenutim emisijama. Radi realnijeg sagledavanja zastupljenosti ekonomskih tema u ovim emisijama, njihov broj je kompariran sa ukupnim brojem emitovanih priloga, ne računajući meteorološku prognozu i sportske priloge. Evo do kakvih rezultata smo došli:

16 odsto ekonomskih priloga

U monitorisanom periodu u glavnim informativno - političkim emisijama televizijskih kuća u BiH emitovano je ukupno 558 priloga, od čega su 88 ili 16 odsto obrađivali ekonomsku problematiku. Od ovog broja 30 ekonomskih priloga ili 34 odsto su u širem društveno – političkom kontekstu. Najviše priloga o ovoj tematici objavila je TV BiH – 35 što je 16 odsto od ukupnog broja priloga objavljenih u dnevniku ove kuće. OBN je u istom vremenu emitovao 30 priloga sa ekonomskim temama, a to je 23 odsto od ukupnog broja priloga ovog televizijskog kanala. Mada je u ovom razdoblju TVRS u dnevnicima emitovala najveći broj priloga različitog sadržaja (216), ekonomske teme su zuzimale svega 11 odsto u tim emisijama (23 priloga). Sličan redoslijed je televizijskih kanala i u pogledu najava ekonomskih tema na početku emisija: na TVBiH 10 puta su se u najavi pojavljivale ekonomske teme, na OBN 7 puta, a na TVRS samo u dva slučaja.

Vrlo su rijetke centralne informativne emisije u BiH koje počinju najavom ili prilogom ekonomske problematike. Izuzetak u tom pogledu je po jednom bio dnevnik TVRS (21.12.1999.), kad je vijest dana bila odluka Vlade RS da privatizira strateška državna preduzeća i TVBiH (22.12.1999.), kada su se čak tri vijesti sa ekonomskim sadržajem našle

jedna iza druge u samoj špici dnevnika (ekonomska pomoć Evropske komisije BiH, privatizacija i pomoć SAD poljoprivrednicima u BiH). Izgleda da je nepisano pravilo – bez obzira na veliki značaj ekonomije u ukupnom razvoju države - da se ekonomske teme nalaze u drugom dijelu dnevnika, čak i onda kad su od izuzetne važnosti za tranziciju države i ekonomske reforme.

Privatizacija u centru pažnje

U posmatranom periodu p r i v a t i z a c i j a je bila je najdominantnija tema. Od 88 priloga 21 se odnosilo na aktuelne događaje o privatizaciji, što je 24 odsto. Na drugom mjestu po zastupljenosti u emisijama je bila proizvodnja električne energije, kojoj je bilo posvećeno 18 priloga ili 20 odsto od ukupnog broja priloga. Istina, ovu temu su nametnuli prvo datum (21. decembar – Dan rudara) a onda vremenske nepogode, jer je u monitorisanom razdoblju došlo do velikih sniježnih padavina, koje su ugrozile snabdjevenost privrede i stanovništva energentima. Planovi razvoja su se po zastupljenosti našli na trećem mjestu od tema u centralnim informativno-političkim emisijama televizijskih kuća. Na ovu temu emitovano je 15 priloga ili 17 odsto od ukupnog broja ekonomskih priloga u emisiji. Potom slijede bankarski krediti, korupcija i zloupotreba, te proizvodni i finansijski rezultati. Najmanje priloga je rađeno na temu donacija (2), bankarstva (3) i izvoza (4), dok o zapošljavanju i otvaranju novih fabrika nije bilo uopšte priloga.

Ekonomske teme obrađivane u analiziranim emisijama najvećim dijelom su proistekle iz dnevnih događaja (trećina iz dnevno-političkih). Najčešće su to po žanru vijesti, koje ponekad autori obrađuju kao analitički izvještaj dodavanjem izjava dva, rjeđe tri kompetentna sagovornika. Vraćanje toj temi – bez obzira na njenu važnost – je rijetko. Izuzetak u tome je OBN koji je slučaj banjalučkog Telekomu pratio dva dana (21. i 22. 12.1999.). Osim toga, tri dana su sva tri kanala – zbog vremenskih neprilika – pratila stanje prohodnosti saobraćajnica i snabdjevenosti energentima, pa su ovo jedini primjeri obrade tema u kontinuitetu.

Da dnevni događaji diktiraju urednicima odabir tema, potvrđuje i broj ove vrste priloga tokom sedmice: vikend je obično sa malim brojem priloga na ekonomske teme (OBN - 26.12. jedan priloga, TVBiH- 26.12. tri a TVRS - 25.12. dva i 26.12. jedan priloga). Ipak, desilo se da 22.12.1999. nijedan kanal u svojim centralnim informativnim emisijama ne objavi ništa o poslovanju privrede Sarajevskog kantona, iako je taj dan u Kantonalnoj privrednoj komori održana konferencija za novinare, na kojoj je data detaljna analiza stanja u ovom kantonu, koji je po potencijalu jedan od najjačih u BiH.

Preovladavaju dnevne vijesti

Analizirajući priloge o ekonomskim temama po novinarskim rodovima, došli smo do ocjene da preovladavaju dnevne vijesti. U monitorisanom razdoblju od ukupnog broja priloga čak 74 su bile vijesti ili 84 odsto, a 17 je bilo analitičkih tekstova ili 16 odsto. U priložima televizijske kuće se najviše oslanjaju na svoje novinare, a rjeđe na agencije. Tu činjenicu potvrđuje i broj autorskih priloga sa ekonomskim predznakom. Od 88 priloga 71 ili 80 odsto su djela autora televizijskih kuća, a 17 priloga ili 20 odsto su agencijski.

Kada je riječ o teritoriji na koju se odnose obrađene teme, primjetno je da dominiraju teme sa lokaliteta gdje je sjedište TV kuće. Od ukupnog broja emitovanih priloga 45 se odnosi na Federaciju BiH (mahom bošnjački dio), 29 na Republiku Srpsku, 11 na BiH kao cjelinu, a samo tri su obrađivala šire područje - svijet. Dok je TVBiH sa 27 priloga ili 77 odsto obrađivala teme iz Federacije BiH, a samo dva ili pet odsto iz Republike Srpske, dotle je TVRS 17 tema ili 73 odsto uzela sa svoje teritorije, a četiri ili 17 odsto aktuelnosti iz Federacije BiH. Nešto ujednačeniji odnos imao je OBN, jer se u tom periodu 14 tema ili 46

odsto odnosilo na Federaciju BiH, a 10 priloga ili 33 odsto na Republiku Srpsku. Teme koje govore o ekonomskoj problematici u BiH kao cjelini najviše je obrađivao OBN – šest priloga ili 20 odsto, zatim TV BiH - pet priloga ili 14 odsto, dok je TVRS imala četiri priloga ili 17 odsto ove orijentacije.

Vijesti o trendovima sa svjetskog tržišta uopšte nije bilo u dnevnicima u ovom periodu, iako je upravo u ovoj sedmici objavljena vijest o poskupljenju naftnih derivata u FBiH, kao reakcija na cijene nafte u svijetu.

Analizirajući detaljnije emitovane priloge o ekonomiji, primjećuje se da novinari u većini slučajeva dobro vladaju stručnom problematikom i terminologijom, mada se ne može steći dojam da im je uža specijalnost ekonomija. Obično oni uz ekonomske prate i obrađuju druge srodne teme.

Kada je riječ o pokrivenosti tekstova adekvatnom slikom, primjetno je da u ekonomskim priložima dominiraju slike susreta privrednika i njihove posjete preduzećima i sastancima (dnevni događaji) i kadrovi iz fabrika. U većini slučajeva slika je adekvatna tekstu, ali se dešava da kadar nije u korelaciji sa tekстом. Ilustrativan primjer za ovu tvrdnju je prilog o provođenju ekonomske politike u BiH emitovan na OBN-u u emisiji TV Info 26.12.1999. kada je ovaj tekst u jednom manjem dijelu bio pokriven slikom putnika iz tramvaja. Uočljivo je takođe da TVRS nema adekvatnih kadrova (tv slika) iz FBiH, pogotovo ne iz Sarajeva, pa pokrivanje teksta umjesto pokretnom slikom zamjenjuje ili amblemima institucija (USAID, OHR, isl.), ili zaleđenom slikom ličnosti koja se spominje u tekstu.

Jedan od propusta u priložima sa ekonomskom problematikom svih televizijskih kanala je odsustvo grafikona i tabela kao vrlo pogodnih oblika iskazivanja cifarskih pokazatelja. Mada ih strane televizijske kuće maksimalno eksploatišu, naši televizijski kanali ih još ne prihvataju.

Nedostatak tema ili medijski tradicionalizam

Zaključak je da televizijske kuće u BiH ekonomskim temama u svojim informativno-političkim emisijama posvećuju nešto više vremena i prostora nego to čine novine, u kojima je svega 10 posto ekonomskih tema (vidi *Novosti o medijima* broj 47/48 od 13. decembra 1999.). Ipak, 16 odsto od ukupnog broja priloga u tv dnevnicima je nedovoljno. Kad ovo kažemo imamo u vidu činjenicu da su biznis i ekonomija od ključnog značaja za oporavak i razvoj zemlje. Vijest o ekonomiji pogađa svačiji život – i domaćice, i radnika, i penzionera i biznismena. Pretpostavljamo da je vijest o odobrenoj donaciji, kreditu, uspješnom poslovnom potezu ili planu razvoja, pokretanju nove fabrike ili zapošljavanju novih radnika uvijek u vrhu interesovanja. Međutim, dosta toga u BiH podređeno je politici, pa i sama ekonomija, što mediji vjerno izražavaju. Otuda se, čak trećina ekonomskih priloga u televizijskim dnevnicima naslanja na dnevno-politički događaj. Možda se ovaj utisak može donekle korigovati time što neke tv stanice imaju specijalne emisije tipa “ekonomskog” ili “biznis” magazina, ali sa stanovišta uticaja u javnosti, dnevne emisije imaju ipak najveći efekat.

Na redakcijama je da utvrde zašto je njihov interes prema ekonomiji tako mali: ili što u životu države, društva i ljudi manjka događaja i tema ove vrste ili što se urednici povode starom navikom da su mediji prije svega politički misionari, a ne ogledalo realnog života. Zbog svega ovoga u televizijskim informativnim emisijama ekonomske teme bi morale biti češće iz dva razloga: radi bolje informisanosti gledateljstva o ovoj oblasti, a i radi sticanja uvjerenja o važnosti ekonomije u životu stanovništva i izgradnji i obnovi države, koja prolazi kroz tranzicijska vremena.

(R.Č. - Monitoring centar Media plana)

Izigrana Vestendorpova namjera

Tri Ombudsmena Federacije BiH Branka Raguž, Vera Jovanović i Esad Muhibić su 22. decembra Parlamentu i Vladi Federacije BiH uputili opsežno elaboriran zahtjev za preinačavanjem sadašnjih zakonskih rješenja na polju klevete i uvrede u medijima, smatrajući ih prijetnjom slobodnom radu novinara. Institucija Ombudsmena Federacije BiH je osnovana neposredno nakon stvaranja ovog entiteta 1995. i ima korektivnu ulogu naspram vlasti u Federaciji BiH. U Ustavu Federacije BiH stoji da "Ombudsmen može, u bilo koje vrijeme, podnijeti posebne izvještaje nadležnom federalnom, kantonalnom, općinskom ili međunarodnom tijelu. Domaće ustanove dužne su odgovoriti u roku koji odredi Ombudsmen". Međutim, bar kada je dosadašnja praksa u pitanju, odluke Ombudsmena su često bile ignorirane od strane vlasti, a neke njihove primjedbe u vezi ostvarivanja ljudskih prava, izuzev javnog objavljivanja, nisu imale veći značaj. Jedan od razloga "nemoći" ovih "čuvara ljudskih prava" je što oni nisu posjedovali efikasan mehanizam za ostvarenje svojih odluka.

Ipak, kako međunarodna zajednica sve više pod kontrolu stavlja ključne segmente bh društva, jasno je da će primjedbe Ombudsmena imati njenu sve jaču i konkretniju podršku. Stoga ne treba da čudi da su ove primjedbe, osim organima zakonodavne i izvršne vlasti u Federaciji, poslone i OHR-u, OSCE-u i IMC-u (Nezavisna komisija za medije), dakle međunarodnim organizacijama koje imaju ovlaštenja preinačavanja i nametanja ključnih odluka u BiH.

Uz neznatne novinarske intervencije objavljujemo izvještaj Ombudsmena.

Nacrt u parlamentarnoj proceduri

Koristeći se svojim ovlaštenjima, Visoki predstavnik međunarodne zajednice u BiH Karlos Vestendorp je 30. jula 1999. godine objavio "Odluku o slobodi informisanja i ukidanju krivičnih kazni za uvredu i klevetu". Istom odlukom on je zahtijevao od oba entiteta da "pod vođstvom Ureda visokog predstavnika usvoje neophodne zakone kako bi u građanskoj parnici uspostavili pravne lijekove za klevetu, uvredu i verbalnu klevetu, u skladu sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda..." i za taj zadatak postavio rok "najkasnije do 30. decembra 1999. godine". U obrazloženju ove odluke Visoki predstavnik je zaključio da "postojanje i primjena ovih odredbi ima obeshrabrujući uticaj na novinarske slobode u BiH".

U međuvremenu, 11. novembra 1999. godine, Ured visokog predstavnika i OSCE misija u BiH formirali su savjetodavnu grupu za zakonsko regulisanje klevete i slobode informisanja. U ovoj grupi se, kako piše u Odluci, nalaze predstavnici vlade, lokalni i međunarodni eksperti, te predstavnici OHR, OSCE i IMC. Grupa je dosad održala nekoliko sastanaka, ali dosad nije objavila svoje prijedloge.

Na kraju, na redovnoj sjednici Vlade Federacije BiH, 16. decembra, usvojen je Nacrt zakona o naknadi štete prouzrokovane klevetom i uvredom i, kako je objavljeno u štampi, kao Prijedlog zakona upućen Parlamentu Federacije BiH na usvajanje po skraćenom postupku.

Kleveta i uvreda u našoj praksi

Kleveta i uvreda u štampi (pod ovim pojmom podrazumijevamo sve vrste medija, pisane i elektronske) u zakonskim propisima dosad su regulisani u Krivičnom zakonu, kako starom, tako i u novom (članovi 213. do 220. KZ), koji je na snazi od decembra 1998. godine. Za ova krivična djela predviđena je mogućnost izricanja kazne zatvora u trajanju od čak - tri godine ("Ako je ono što se neistinito iznosi ili pronosi takvog značaja da je dovelo ili moglo dovesti do teških posljedica za oštećenog...", član 213., stav 3, kao i član 215., stav 3).

I novi je zakon, kako se vidi, naslijedio, ako ne cjelinu, bar dio pristupa ovim krivičnim djelima iz prethodnog komunističkog sistema vlasti. U formulaciji krivičnog djela klevete i uvrede u Krivičnom zakonu ("ko za drugog iznosi ili pronosi nešto neistinito...", ili "ko uvrijedi drugog...") praktično je ostavljena mogućnost suđenja čak i za tzv. delikt mišljenja ("nešto neistinito"), pošto nije precizirano da se može voditi postupak isključivo zbog pogrešnih ili lažnih činjenica, a ne i zbog iznošenja vrijednosnih sudova (mišljenja i komentara). Drugo, kao težak oblik krivičnog djela, sa predviđenom kaznom od tri mjeseca do tri godine, navodi se u ovim članovima KZ i povreda ugleda "Bosne i Hercegovine ili Federacije, njihovih zastava, grba ili himne" i takođe "konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u BiH", što je takođe preuzeto iz starih zakona. Treće, još je veći anahronizam to što se za krivična djela protiv časti i ugleda (iz članova 213. i 214., s pozivom na član 219.) "učinjenih prema državnom organu ili prema službenoj ili vojnoj osobi u vezi sa njihovim službenim radom" eventualno krivično gonjenje preuzima po službenoj dužnosti.

Pored krivičnog postupka, po pozitivnim propisima moguće je i danas voditi parnični postupak za naknadu nematerijalne štete u slučaju povrede časti i ugleda (kleveta i uvreda). Međutim, ta se zakonska mogućnost u građanskom postupku dosad veoma rijetko koristila kad su u pitanju kleveta i uvreda putem štampe. Osobe, koje su smatrale da su njihova prava povrijeđena, gotovo bez izuzetka su insistirale na krivičnom postupku i samo rijetko, nakon krivičnog postupka, u slučaju povoljnog ishoda za tužitelja, pokretale su i parnični postupak za nadoknadu nematerijalne štete. U ovoj godini zabilježen je samo jedan slučaj u kojem oštećena stranka nije ni pokretala krivični postupak, već samo parnični, i u prvostepenoj presudi dobila nadoknadu nematerijalne štete u iznosu od 20.000 KM od jednog sarajevskog dnevnika (*Večernje novine*). Tu je presudu Opštinski sud I u Sarajevu donio 27. septembra 1999. godine.

Pošto većina medija u Federaciji imaju sjedište u centralnim sarajevskim opštinama (Stari Grad i Centar) poslužićemo se podacima nadležnog suda (Opštinski sud I u Sarajevu) za kratki pregled sudske prakse. Prema evidenciji ovog suda, tokom 1997. i 1998. godine ukupno je bilo 56 predmeta za krivična djela klevete i uvrede (iako u analizi nisu razdvojeni predmeti koji se odnose na štampu od ostalih, činjenica je ipak da se više od 80 posto odnosi na tužbe protiv novinara i urednika). U 1999. godini, protiv novinara i njihovih (glavnih) urednika podignuto je osam novih tužbi, sa još sedam predmeta koji su preneseni iz prethodnih godina. Prvostepenom presudom od novih predmeta završen je samo jedan, izricanjem uslovne osude glavnom uredniku tjednika *Slobodna Bosna*. Ta je prvostepena presuda donesena 23. juna 1999. godine, dakle 38 dana prije odluke Visokog predstavnika Karlosa Vestendorpa. Dva krivična postupka protiv novinara i urednika, koji su pokrenuti ove godine, okončani su obustavom. Ostali su u toku. Krivični postupci protiv novinara iz prethodnih godina takođe su još u toku, a prvostepenim presudama početkom godine završena su samo tri (jedna oslobođajuća i dvije uslovne osude). Prema evidenciji ovog suda, dosad je najviše tužbi (13) upućeno protiv glavnog urednika tjednika *Slobodna Bosna* i glavnog urednika tjednika *Dani*.

U najvećem broju slučajeva tužiocima su političke i javne ličnosti i službene osobe. Među novim predmetima nalazi se i jedan u kojem optuženi nije ni domaći novinar, ni domaći medij, već strani - novinar Kris Hedžis (Cris Hedges) i list *Njujork tajms* (*New York Times*).

Veliki broj krivičnih postupaka protiv novinara i urednika koji se, generalno govoreći, "razvlače" i po nekoliko godina, predsjednik Opštinskog suda I u Sarajevu - govoreći naročito o posljednjih šest mjeseci – tumači "nastojanjem da sudsku praksu uskladi sa odlukom Visokog predstavnika".

Kleveta i uvreda u stranoj praksi

U članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima ističe se da "svako ima pravo na slobodu izražavanja" i da "ovo pravo uključuje slobodu imanja mišljenja i primanja i saopštavanja obavještenja i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice". Pravo na slobodu izražavanja nije samo jedan od ugaonih kamena demokratije, već je i preduslov za uživanje mnogih drugih prava i sloboda zajamčenih u Evropskoj konvenciji. U stavu 2 Konvencije ističe se da "korištenje ovih sloboda podrazumijeva dužnosti i odgovornosti" i navodi da se ono (pravo) "može podvrgnuti ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i potrebnim u demokratskom društvu u interesu zaštite ugleda ili prava drugih..." (kleveta i uvreda).

Premda su u većini evropskih zemalja kleveta i uvreda i danas ostali u krivičnim zakonima, prema podacima organizacije "Article 19" (član 19.), u posljednje dvije decenije niti jedna osoba u zapadnoj Evropi nije poslana u zatvor zbog klevete i uvrede. Smatra se da je izricanje zatvorske kazne za ova djela krajnje ponižavajuće i neprimjereno demokratskom društvu. "Evropski sud za ljudska prava jasno je iskazao svoje gledište u nizu presuda da pojedinci imaju široka prava kritizirati političke vođe, javne dužnosnike, vlade i državne institucije i da zbog toga mogu biti kažnjeni samo onda ako je njihova kritika činjenično lažna ili pretjerano uvredljiva. Čak i kada prekorače zakonom dozvoljene granice govora, svaka kazna mora biti razmjerna uvredi. Evropski sud je jasno rekao da uglavnom nije prihvatljivo i prikladno da zemlje članice Vijeća Evrope osuđuju ljude na zatvorske kazne zbog kritike vlade, javnih institucija i dužnosnika." ("Priručnik o slobodi javne riječi", London, Zagreb, 1993.-1998.) Evropski sud za ljudska prava uspostavio je i određene kriterije i načela od kojih su, što se štampe tiče, najbitniji sljedeći: posebna sloboda štampe u komentiranju pitanja od političkog i drugog javnog interesa; granice prihvatljive kritike šire su kada se odnose na vladina tijela i političke ličnosti nego kada se odnose na privatne osobe; od optuženih se ne smije tražiti da dokazuje istinitost vrijednosnih sudova, niti izjava koje odražavaju javno mnjenje ili navode koji se temelje na glasinama ili izjavama drugih. Evropski sud je utemeljio pravilo da političari moraju podnositi veći stepen kritike nego drugi pojedinci. Sudovi u SAD su dodatno istakli da pojedinac koji se opredijelio da obavlja javnu službu "mora prihvatiti nužne konsekvence - da će biti pod budnijim okom javnosti nego što bi inače bio". Vrhovni sud SAD je takođe odlučio da - ako javni dužnosnici podižu tužbu zbog klevete - "moraju dokazati ne samo lažnost navodnih klevetničkih izjava, već takođe i stvarnu zlonamjernost", tj. da je tuženi objavio neistinitu informaciju iako je znao da je lažna, ili je to učinio zbog grube nepažnje. U Francuskoj se novinar može odbraniti ako može dokazati dobru vjeru, tj. da je pažljivo postupao, provjerio činjenice, ili pokušao doći u dodir sa zainteresovanom osobom. Evropski sud je takođe podvukao da je nužno razlikovati činjenice od vrijednosnih sudova. "Postojanost činjenica može se dokazati, a istinitost vrijednosnih sudova nije podložna dokazivanju... Zahtjev da se dokaže istinitost vrijednosnih sudova nije moguće ispuniti i on krši samu slobodu mišljenja."

Bosni i Hercegovini je najbližnja zakonska regulativa i sudska praksa u Republici Hrvatskoj. Ali, premda Kazneni zakon RH predviđa mogućnost kažnjavanja novinara

zatvorom zbog povrede časti i ugleda pojedinca, dosad nije izrečena nijedna osuda na kaznu zatvora. Postupci su najčešće završavani mirenjem stranaka, obustavom i u nekoliko slučajeva izricanjem uslovne osude. U parničnom postupku, međutim, zabilježeno je nekoliko desetina prvostepenih i pravomoćnih presuda o naknadi nematerijalne štete, od kojih su većina izuzetno visoke i predstavljaju realnu prijetnju slobodi štampe. Slična praksa postoji i u Srbiji, u kojoj se suđenja zbog navodne klevete i uvrede koriste kao sredstvo gušenja slobodnih medija (pretjerano visoke novčane kazne i slično).

Nove mjere i njihove posljedice

Odluka Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini "o slobodi informisanja i ukidanju krivičnih kazni za uvredu i klevetu", objavljena 30. jula 1999. godine, sama po sebi je protivrječna i nedosljedna. Njome je, kako se vidi iz prvog stava, praktično ukinuta samo zatvorska kazna (predviđena u članovima 213. do 220. Krivičnog zakona Federacije BiH), ali nisu ukinuta i sama krivična djela! Na osnovu te nedosljednosti, sudovi su našli prostor da i nakon odluke Visokog predstavnika - koji ima pravo da donosi obavezujuće odluke - nastave praksu suđenja u krivičnom postupku iako je to očigledno suprotno intencijama i odluci Visokog predstavnika. Nacrt zakona o naknadi štete prouzrokovane klevetom i uvredom, koji je utvrdila Vlada Federacije BiH 16. decembra, koji bi trebalo da bude zamjena za ukinute kazne u krivičnom postupku, ne predstavlja dobru osnovu za uspostavu balansa u ohrabrivanju slobode izražavanja i slobode štampe i istovremeno zaštite časti i ugleda bilo kojeg građanina ove zemlje. Vlada je imala osnov za ovu inicijativu u samoj Odluci Visokog predstavnika, kao i u ustavnim ovlaštenjima, ali - po našoj ocjeni - Nacrt zakona je u sadašnjem obliku neprihvatljiv i treba pretrpjeti nekoliko izmjena. Prvi je nedostatak to što nema preciznije formulacije o tome šta se podrazumijeva pod pojmovima klevete i uvrede. U članu 2. Nacrta kaže se da se "pod klevetom podrazumijeva iznošenje ili prenošenje nečeg neistinitog o određenoj osobi putem štampe..." Šta znači "nečeg neistinitog"? Neistinitih činjenica, ili neistinitog mišljenja? Moralo bi se precizirati da se to odnosi samo na iznošenje neistinitih činjenica (podataka i tome sličnog), jer sadašnja formulacija dozvoljava mogućnost suđenja i za tzv. delikt mišljenja (prema odluci Evropskog suda za ljudska prava, nezakonito je tražiti dokazivanje istinitosti nekog mišljenja). Ista primjedba vrijedi i za formulaciju uvrede ("upotreba uvredljivih izraza kojima se vrši napad..."). Druga se primjedba odnosi na mogućnost dvostrukog kažnjavanja – i novinara i izdavača. U članovima 3, 4. i 5. predviđeno je, naime, da će oštećenom štetu nadoknaditi (u različitim iznosima) kako novinar, kao autor teksta, tako i izdavač. Dvostruko kažnjavanje neće podstaći veću odgovornost štampe - što bi eventualno mogla biti namjera predlagača zakona - nego će, naprotiv, povećati autocenzuru novinara i još više ograničiti slobodu štampe u cjelini. Treća i, svakako, najvažnija primjedba odnosi se na predviđene kazne (naknade štete) koje se kreću u takvim iznosima koji su apsolutno iznad materijalnih mogućnosti i novinara i štampe (u rasponu od 2.000 do 10.000 KM za novinare i od 20.000 do 100.000 KM za izdavače). Visina ovih nadoknada predstavlja stvarnu prijetnju slobodi štampe i podsticaj novinarskoj autocenzuri. Na osnovu ovih iznosa postavlja se pitanje šta je u stvari cilj zakona - podsticanje ili ograničavanje medijskih sloboda, služenje javnosti ili cenzuriranje javnosti, pomoć (u uspostavi odgovornosti medija) ili prijetnja opstanku medija, pravično obeštećivanje eventualno oštećenih osoba ili (za naše uslove) njihovo bogato nagrađivanje...

Preporuke Ombudsmena Federacije

Imajući u vidu potrebu institucionalnog ohrabrivanja slobode izražavanja i slobode štampe, s jedne strane, i potrebu usklađivanja propisa u Federaciji Bosne i Hercegovine sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti, s druge, Ombudsmeni Federacije preporučuju

potpuno ukidanje krivičnih djela klevete i uvrede (članovi 213. do 220. KZ), a ne samo zatvorske kazne.

U zahtjevu Ombudsmena se kaže: podržavamo usvajanje zakona o građanskom postupku o naknadi štete, s time da se odredbe o tome šta se podrazumijeva pod pojmovima klevete i uvrede formulišu u skladu sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i tumačenjem Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava. U ovom zakonu treba potpuno izostaviti mogućnost kažnjavanja novinara, odnosno autora teksta, i ostaviti mogućnost traženja naknade štete isključivo od izdavača, odnosno osnivača - za radio stanice i televizije (švedski model). Na ovaj će se način znatno povećati odgovornost izdavača i osnivača i novinari osloboditi pritiska autocenzure. U parničnom postupku, u dijelu koji se odnosi na štampu – uvesti instituciju porote (od dva ili četiri člana). Uz profesionalnog sudiju, aktivno učešće građana predstavlja dodatni zaštitni elemenat slobode informisanja (takođe švedski model). Pošto svrha ovog postupka treba biti utvrđivanje istinitosti činjenica i njihovo publikovanje, smatramo da se u članu 8. Nacrta treba utvrditi obaveza štampe da na istom mjestu objavi presudu u cjelini ili u izvodima (u Nacrtu zakona stoji fakultativna mogućnost), osim ako oštećena strana insistira da se to ne učini. Objavljivanje presude u cjelini ili u izvodima, u principu predstavlja najveću satisfakciju oštećenoj strani i ujedno najbolji udarac ugledu određenog medija. Što se tiče visine naknade nematerijalne štete, predlažemo da se razmotri jedna od ove dvije mogućnosti: prva - da se ona ograniči na simboličan iznos od recimo 1 KM (nije svrha obeštećenja novac, već utvrđivanje istine i njeno publikovanje koje takođe podiže odgovornost štampe i ujedno utiče na njen javni kredibilitet) ili, druga - svođenje naknade na razumne iznose. Ako prva varijanta ne dobije podršku, smatramo da se naknada mora ograničiti na 1.000 do maksimalno 3.000 KM za izdavača, odnosno osnivača, što bi približno odgovaralo standardu života u sadašnjoj ekonomskoj i socijalnoj situaciji u Federaciji.

I n t e r n e t

Kontrola Interneta - da ili ne?

Pred sudionicima Prve svjetske konferencije o Internetu i novim servisima održanoj početkom prošlog mjeseca u Parizu se našlo i pitanje na koje nitko nije mogao dati decidan odgovor. Kontrolirati Internet? Nedopustivo je. Internet je za svakoga, tu svatko može iznositi svoja mišljenja i stavove i on je presudan u demokratizaciji konvencionalnih medija, a putem njih i društva u cjelini, složni su svi. Ali, istodobno je upozoreno i na mnoge neprihvatljive sadržaje na Internetu: dječju pornografiju, pedofile, svodničku prostituciju, uzgoj i prodaju droge, kriminal... S tim, za društvo veoma štetnim posljedicama, koje proističu iz ovih pogodnosti Interneta, treba se suočiti. Treba ih spriječiti, složni su sudionici samita, a o tomu treba da odluče sve zemlje posebno. No, može li se Internet kontrolirati?

Podsjetimo se. Internet je nastao iz potrebe američke vojske za sigurnom mrežom računala koja neće gubiti podatke na velike udaljenosti. Zatim je ostavljen na korištenje sveučilistima i znanstvenim ustanovama, te je okupio specifičnu skupinu korisnika, koji su razvili osebujnu subkulturu. S padom berlinskog zida Mreža je proširena na čitav svijet, ali SAD i dalje vode glavnu riječ. Tipični korisnici Interneta iz ranog razdoblja su intelektualna elita. Globalnim širenjem Internet dobiva nove korisnike i nove uloge. Postaje prvi pravi globalni medij. No, i velika tržnica na kojoj se prodaje i kupuje sve. Stoga nije čudno da su

Internet počele koristiti i skupine s ruba ljudske zajednice, koje su u sukobu sa zakonom, poput narkomafije ili terorista.

Na Konferenciji u Parizu je istaknuto da se mora sačuvati osnovna osobina Interneta, samoregulacija, odupirući se pokušajima uvođenja cenzure i kontrole sadržaja. Čini se da ne postoji način da se nekoga spriječi u objavljivanju nekog sadržaja. Jer, uvijek će se naći netko, makar sa drugoga kraja svijeta, tko će sadržaj objaviti vjerujući u slobodu izražavanja. Primjerice, Njemačka zabrana objavljivanja neonacističkih sadržaja na Internetu rezultirala je time da se mnogo takvih stvari objavilo u drugim zemljama. Slična situacija je i sa pokušajem američke vlade da ograniči šifriranje poruka kako bi se poruke mogle dekodirati ako se sumnja u kriminalne djelatnosti.

Činjenica je da je velika većina korisnika Interneta dobronamjerna te ih se ne smije ograničavati. No, šteta koju mogu izazvati prijestupnici može biti golema, a time se opravdava nastojanje da se uspostavi pravna regulativa i nadzor nad Internetom. Kršenje autorskih prava, pornografija i kocka su problemi koji će, po svemu sudeći, dovesti do ograničenja slobode objavljivanja na Internetu. Umjesto izričitih zabrana, sudionici Konferencije i dalje ostaju u okviru samoregulacije ostavljajući pojedinim vladama slobodu donošenja odluke o sankcioniranju štetnih sadržaja. Što po tom pitanju možemo očekivati u Bosni i Hercegovini? Tehnički je moguće spriječiti, filtrirati ili zadržati određene sadržaje, jer smo sa svijetom vezani preko BiHnet mreže, kao i sa manjim brojem privatnih provajdera, koji za sada ne uživaju preveliko povjerenje korisnika. U ovoj fazi Internet je još slobodan i izvan bilo kakvog zakona. Da li će takvim i ostati? Zaključci Konferencije su usmjereni protiv svih koji pokušavaju kontrolirati Internet, ali dozvoljavaju sankcioniranje prijestupnika. No, što je to prijestup, pitanje je kojim se medijski stručnjaci moraju pozabaviti. Za sada je najbolje da to budu samo oni sadržaji čija je bit u opšteprihvaćenim krivičnim djelima.

(Marija Putica).

Napomena redakcije: *Novosti o medijima* pozivaju novinare, znanstvene radnike i korisnike Interneta da se ukjuče u raspravu: KONTROLA INTERNETA – DA ILI NE?

IMC o ponašanju medija u predizbornom periodu

Striktna pravila javnim elektronskim medijima

Nezavisna komisija za medije (IMC) je usvojila nove Smjernice za ravnopravan pristup medijima u izbornom periodu.

U smjernicama se naglašava da sve javne rtv kuće moraju obezbijediti besplatan prostor za političke spotove svim partijama i nezavisnim kandidatima tokom izbornog perioda. U toku izbornog perioda, politički spotovi trebaju biti emitovani onda kada je velika vjerovatnoća da će doprijeti do najvećeg dijela publike. Ravnopravna količina programskog vremena mora biti obezbijedena za sve političke spotove i političke partije registrovane u izornoj jedinici, koju rtv kuća pokriva svojim signalom.

Privatne rtv kuće nisu obavezne pružati besplatan pristup političkim strankama. Međutim, ako se besplatan pristup obezbijedi jednoj političkoj stranci ili kandidatu, isti se mora obezbijediti na ravnopravnoj osnovi svim drugim političkim strankama koje to budu zahtijevale.

U okviru svog mandata, IMC ne reguliše štampane medije, osim tokom perioda izbora, Od štampanih medija se ne zahtijeva da obezbijede besplatan pristup svim političkim partijama. Međutim, ako je dat jednoj, besplatan pristup mora biti osiguran za sve druge političke partije koje to budu zahtijevale. Jasna naznaka da se radi o političkom oglasu mora biti naglašena.

Svaka politička partija i kandidat mora naznačiti medij na kojem želi emitovati svoj politički spot i mora obezbijediti kopije spotova za emitovanje. Maksimalna dužina od 60 sekundi je dozvoljena za svaki politički spot, koje rtv kuće ne smiju skraćivati, osim kada prelazi maksimalno dozvoljenu dužinu. Rtv kuće mogu zahtijevati da političke stranke plate za proizvodnju političkih spotova, sa istim cijenama za sve poručioce na istom nivou usluge. Ako se politički spot proizvede besplatno za bilo koju stranku ili nezavisnog kandidata, isto mora biti učinjeno i za sve ostale političke stranke koje to budu zahtijevale.

Tokom izbornog perioda, od javnih rtv kuća se zahtijeva da obezbijede politički program koji će biračima pružati balansiranu i kompletnu informaciju. Privatnim rtv kućama se preporučuje (mada nije obavezno) obezbjeđenje političkog programa na isti način. Svim političkim partijama mora biti data ravnopravna šansa za učešće u političkim programima, za koje ne smije biti naplate u bilo kojem obliku.

Sve političke reklame moraju jasno biti označene kao takve, sa naznakom ko plaća za njih. Nijedna politička reklama ne smije trajati duže od 2 minute. Ukupno vrijeme plaćene političke reklame ne smije prelaziti 5 minuta po satu programa. Tokom izbornog perioda, niti jedna rtv kuća ne smije emitovati više od 30 minuta plaćenih političkih reklama od bilo koje pojedinačne političke stranke.

Rtv kuće su obavezne dostaviti IMC-u, barem sedam dana unaprijed, raspored planiranog političkog programa, o čijim mogućim izmjenama IMC mora biti obaviješten što je moguće prije. Rtv kuće moraju voditi evidenciju o rasporedu emitovanja političkih spotova, o rasporedu i kompoziciji političkog programa i praćenju političkih događaja, koja mora biti data na uvid IMC-u svakog ponedjeljka za prethodnu sedmicu.

Rtv kuće su predmet IMC monitoringa i obavezne su postupati u skladu sa IMC kodeksom.

V i j e s t i

Počela naplata dozvola za emitovanje

Od 1. januara ove godine elektronski mediji u BiH su dužni da plaćaju naknadu za emitovanje Nezavisnoj komisiji za medije (IMC). Ova komisija je jedino meritorno tijelo u cijeloj BiH koje u svojoj nadležnosti ima izdavanje licenci za emitovanje i dodjelu frekvencija radio i tv stanicama, kao i naplatu frekventnih resursa.

Plaćanje naknada za korištenje frekvencijskog spektra, koji je javni resurs, je uobičajena praksa u svim evropskim zemljama. Naknade za dozvole koje izdaje IMC su izračunate na osnovu saznanja o ekonomskoj situaciji u oblasti medija, kojima ova komisija raspolaže. Iznos mjesečne naknade trenutno direktno zavisi od broja predajnika i njihove izlazne snage.

U registru IMC-a su prijavljena 272 elektronska medija u BiH.

Republika – novi nedjeljnik u Republici Srpskoj

U izdanju dnevnih novina *Glas srpski*, 6. januara se pojavio prvi broj nedjeljnog lista *Republika*. List će izlaziti svakog četvrtka na 52 kolor stranice. Po riječima glavnog urednika Gorana Mihajlovića, list će na profesionalan način obrađivati sve aktuelne teme sa posebnim akcentom na Republiku Srpsku.

“Ovo je pokušaj redakcije *Glasa srpskog* da doprinese unapređenju medijskog prostora u Republici Srpskoj, posebno u oblasti štampanih medija. Redakcija će svojim profesionalnim pristupom i objektivnim tretiranjem svih tema pokušati to da ostvari” – rekao je Mihajlović u *Glasi srpskom*.

Odštetni zahtjev od 60 000 maraka

Bivši novinar Televizije Tuzla, a sada direktor Radio Tuzle, Zlatko Dukić tužio je svoju bivšu matičnu kuću, od koje traži odštetu od 60 000 maraka, pišu *Večernje novine*. Dukić svoj visok sudski zahtjev tumači time što mu je, kako kaže, nepravredno oduzeta emisija “Na kraju nedjelje” koju je niz godina uređivao na TV Tuzla, te dodijeljena njegovom dojučerašnjem saradniku. Po njegovim riječima, ova televizija je zadržala stari naziv i koncepciju emisije, čime su povrijeđena njegova autorska prava. Uz to, dodaje Dukić, za čak 200 emitovanja TV Tuzla mu duguje honorar.

S druge strane, urednik u tuzlanskoj tv Đuro Škondrić smatra da je pomenuta emisija vlasništvo ove medijske kuće, dok navode oko neisplaćenih honorara nije želio komentarisati.

Obavještenje čitaocima

Od ovog broja *Novosti o medijima* više se neće distribuirati putem pošte. *Novosti* ćemo i dalje distribuirati elektronskom putem, a sažetak će se nalaziti na našoj web stranici www.mp-institut.com

Ako vas neko ometa u profesionalnom novinarskom radu javite se na SOS telefon – 078 (058) 213 442 Media Plan Banja Luka

↔ SLUŠAJTE SVOJIM UŠIMA! ↔ GLEDAJTE SVOJIM OČIMA! ↔ MISLITE SVOJOM GLAVOM!

Savjet Media plan Instituta: Prof. dr. Muhamed Nuhić, Hamza Bakšić (Sarajevo); Perica Vučinić (Banja Luka); mr. Lenart Šetinc (Ljubljana); prof. dr. Mario Plenković (Zagreb); mr. Louis de la Ronciere (Paris); mr. Aleksandar Todorović (Montreux); prof. dr. Slavo Kukić (Mostar); prof. dr. Miroljub Radojković (Beograd).